

Västmanlands läns museum
Kulturmiljö Rapport B
2013:B32

Restaurering av skorsten på Meken

Antikvarisk medverkan

Höjen 3:24
Arboga stadsförsamling
Västmanlands län

Fredrik Ehlton

Restaurering av skorsten på Meken

Antikvarisk medverkan

Höjen 3:24
Arboga stadsförsamling
Västmanlands län

Länsmuseets dnr: VLM120077

Fredrik Ehlton

Utgivning och distribution:
Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås
Tel 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

© Västmanlands läns museum 2013

Omslagsfoto: Foto över industriområdet Höjen med den nyrestaureerade skorstenen. Vlm_kmvFE-3152

Foto: Där inget annat anges är fotografier tagna av Fredrik Ehlton, Västmanlands läns museum.

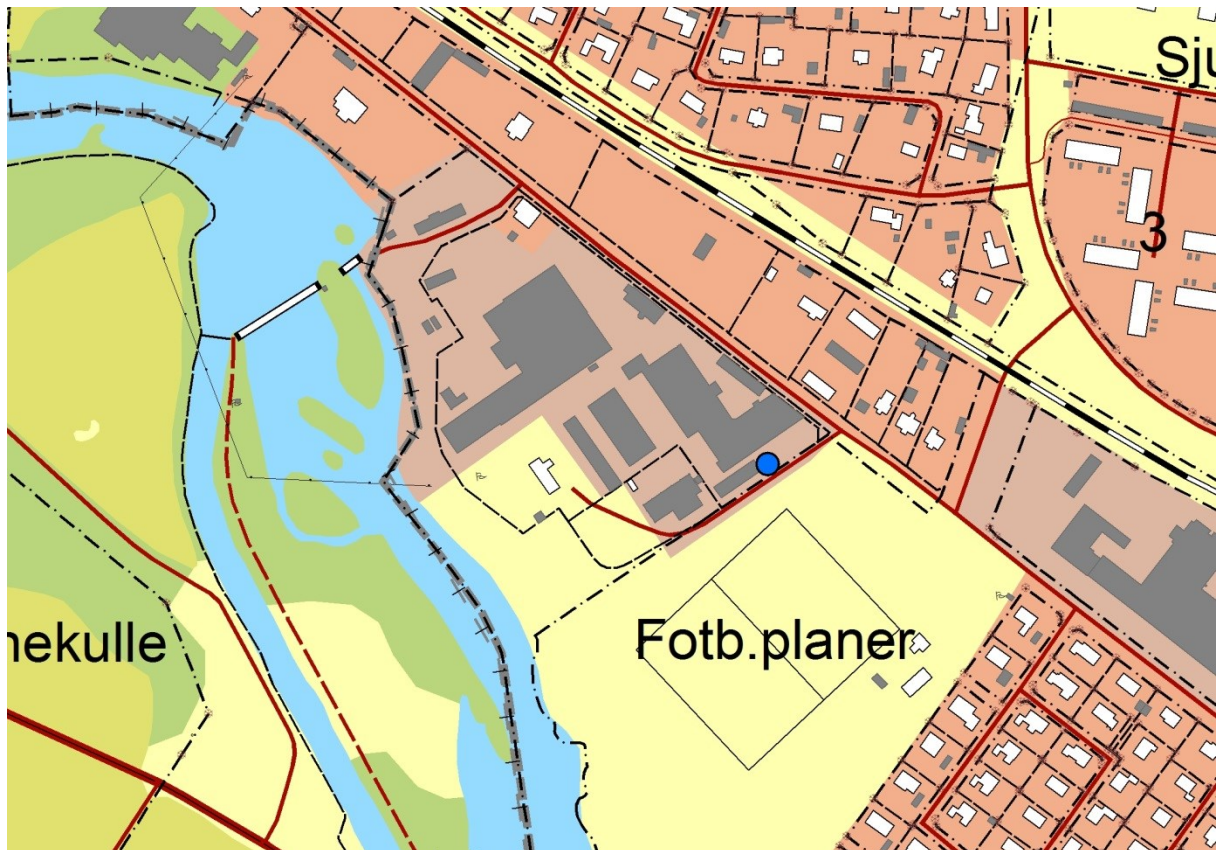
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01172.

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-90-6

Inledning

I beslut från Länsstyrelsen med diarienummer 434-4778-11 beviljades Meken fastigheter AB (Fd Aida fastigheter AB) bidrag för att restaurera en skorsten på industriområdet Höjen i Arboga. Arbetena utfördes under våren 2013.

Västmanlands läns museum fick uppdraget som antikvarisk medverkan genom byggnadsantikvarie Fredrik Ehlton som även sammanställt denna rapport.

Karta över industriområdet Meken, aktuell skorsten är markerad med blå prick. Utdrag ur digitala fastighetskartan från 2004. Skala 1:4000.

Historik

Verkstadsindustrin har länge varit och är fortfarande en betydelsefull del av svensk ekonomi. Sverige har en lång historia av järnbruk och bergshantering som varit koncentrerad till Bergslagen. Mycket av järnet har gått på export som stång-järn, eller som tackjärn när handelsavtalen så tillät. Under 1800-talet började industrialismen få allt större inverkan på det svenska samhället och de första mekaniska verkstäderna etablerades under århundradets början. Industrialiseringen av samhället ökade efterfrågan på maskiner. Även verkstadsindustri hade ett stort behov eftersom det krävdes maskiner för att kunna tillverka till exempel svarvar, tröskverk och hyvlar. Från början importerade verkstadsindustrin sina maskinparkar från England, men så småningom kom en inhemsk produktion igång. Verkstadsindustrin har med andra ord varit förutsättningen för industrialismen, samtidigt som den allt mer ökande industrialisering av samhället har varit grunden för verkstadsindustrins utbredning.¹

Arboga Mekaniska Verkstad, AMV, har sina rötter i Krokfors gjuteri i Ljusnarsbergs socken. Krokfors förädlade gjutgods i Bergslagen fram till mitten av 1800-talet. Efter en turbulent tid med med- och motgångar beslutade bolagsstämman 1856 att inom de närmsta åren flytta verksamheten till Arboga.² Krokfors störste delägare, disponent P.A. Carlberg, hade införskaffat lämplig tomtmark, Stampen och Höjens kvarn vid Arbogaån. Arboga hade en säkrare vattenkraft och bättre transportvägar för att få ut produkterna i landet. Krokfors gjuteri skulle läggas ner och det bildades ett nytt bolag för att ta över verksamheten, Arboga gjuteri och Mekaniska Verkstads bolag.

Under 1900-talets första årtiondena gled produktionen över allt mer från turbiner till järnverks- och gruvmaskiner.³ På 1930- och 1940-talen tillverkades frästa kugghjul i stora mängder och under andra världskriget användes AMV:s lokaler till att producera granater och verktyg som användes vid tillverkningen av granathylsor. På slutet av 1970-talet då Morgårdshammar låg under Beijerinvests ledning tillverkades trådtragermaskiner, spånhanteringsutrustningar, trådsaxar och trådhasplingsanordningar i Arboga.⁴

Flertalet industribyggnader från slutet av 1800-talet finns bevarade i området, det finns också flertalet arbetarbostäder bevarade i närområdet.

Aktuell skorsten tillhör plåtverkstaden som byggdes till gjuteriet antingen under 1900-talets första årtionden. Byggnaden är dels en förlängning av gjuteriet och dessutom en vinkelbyggnad mot nordost. Den sydvästra delen används idag av som upplag medan den nordöstra hyrs ut till en bilverkstad.

Fasaden är i synligt tegel till skillnad från gjuteriets som är putsad. Taket på den sydöstra delen belagd med korrugerade asbestcementskivor. Den lägre vinkelbyggnaden har två sammansatta sadeltak som idag är klädda i korrugerad plåt. En del av plåtverkstaden är idag riven efter ett åläggande från kommunen. Byggnaden var i så dåligt skick att det fanns en risk för personskada. Mot bilverkstaden får nu en innervägg agera yttervägg och mot sydväst har öppningen satts igen provisoriskt med skivmaterial. Av den rivna delen finns endast

¹ Jungskär 2007, s 8

² Ekman (1953) s. 99

³ Ekman (1956), s. 11

⁴ Jungskär 2007, s 8ff

balkkonstruktionen kvar samt den sydöstra muren som fått stå kvar för att fasaden utåt vägen ska behållas relativt intakt. Muren har ingen avtäckning och är i mycket dåligt skick.

Invändigt i den sydöstra delen finns sandgolvet kvar tillsammans med traverser och elskåp. I golvet finns rester räls som fraktat vagnar med gods mellan byggnaderna. I öster ligger även en liten kontorsdel som ett rum i rummet.

Till plåtverkstaden hör även den karaktäristiska skorstenen i rött tegel som står fristående öster om byggnaden. Skorstenen har kompletterats med järnband och en stege. Tidigare har den anslutit till ett pannrum som legat i källaren på den nuvarande bilverkstaden.

Skorstenens insida. Foto taget från en lucka i skorstenens grund. Vlm_kmvFE-2795

Byggnadsvårdsåtgärder

Teglet längst upp på skorstenen var frostsprängt och det spjälkade ur. Mot öster fanns en längsgående spricka på nästan 4 meter som skar genom både fog och tegel. Mynningens regnskydd av bly var undermåligt och saknade dropplista. Regnvatten rann därför in i skorstenens fogar och spjälkade ur både stenarna och fogarna.

Specifikationer för använda material vid åtgärder på tegelmur:

Fogstrykning	Maxit (färgkod 23003)
Murbruk	Hydrauliskt kalkmurbruk (Weber M0,5)
Tegelsten	Lertegel vars dimensioner och utformning anpassades till befintligt utseende.

Åtgärder på sprickan

Då byggställningen kom upp och en mer detaljerad undersökning kunde genomföras upptäcktes att skorstenens tillstånd var i sämre skick än väntat. Sprickan var större än beräknat och det beslutades att två extra dragband av järn skulle monteras över sprickan. Dessa utformades likt de befintliga dragbanden.

Bilden till vänster visar detalj från sprickan som fanns i skorstenen. På bilden till höger syns ett av de nya dragbanden som rostskyddsbehandlats, sprickan är fylld med bruk. Vlm_kmvFE-2786, Vlm_kmvFE-3135

Åtgärder på frostsprängda tegelstenar och fogar

Skorstenen plockades ned ca 170 cm från toppen för att åtgärda de frostsprängda stenarna. Skorstenen murades sedan upp igen. En genomgång av tegelstenarnas och fogarnas kondition i hela skorstenen genomfördes och där det var nödvändigt borrades den befintliga stenen ur och ersattes med ny sten likt befintlig. Fogarna ströks även om där det ansågs nödvändigt. Ca 170-200 tegelstenar blev utbytta mot nya.

Frostsprängda tegelstenar. Vlm_kmvFE-2791

Tegelsten borta från muren, ersättning skedde med ny sten i dimension likt befintlig. Vlm_kmvFE-2857

Toppen av skorstenen nedplockad och återuppbyggnad påbörjad. Vlm_kmvFE-2864.

Skorstenens kondition på insidan verkad relativt god. Vlm_kmvFE2861

Fogstrykning skedde med Maxit. Bild på provsticka av fogen. Vlm_kmvFE-2783

Utbytt sten i skorstenens nedre parti.
Vlm_kmvFE-3156

Utbytt sten i skorstenen. Vlm_kmvFE-3149

Åtgärder på dragband och nytt skydd för mynningen

I samband med att skorstenen plockades ned togs även 2 dragband av järn bort för att vårdas och monterades sedan tillbaka. Samtliga dragband rostskyddsbehandlades och målades vita.

Skorstenen efter återuppmurning. Dragbanden har rostskyddsbehandlats i väntan på målning. Vlm_kmvFE-3142

Orsaken till de grava frostsprängningarna var att vatten runnit längsmed skorstenen och in i fogarna. Vattnet har sedan frusit och expanderat, och på så vis spräckt tegelstenen. Den blyplåt som täckte mynningen innan åtgärderna saknade dropplist. Detta gjorde att regnvatten hade fri väg in i den murade skorstenen.

En ny blyplåt tillverkades som täckning för mynningen. En krage av plåt sattes runt kanten och veks ut för att bilda en dropplist. Blyplåten veks sedan över dropplisten. Skyddet bör fungera bättre som regnskydd.

Närbild på dropplisten pej blyplåten. Vlm_kmvFE-3143

Mynningens skydd innan åtgärder. Vlm_kmvFE-2789.

Byggställningen täckte hela skorstenen och gjorde att besiktningarna kunde utföras på ett bra och effektivt sätt. Området kring skorstenen spärrades av då det fanns risk för fallande tegelstenar. Vlm_kmvFE-2798.

Samtliga dragband av järn rostskyddsbehandlades och målades med vit oljefärg. På bilden syns även den 4 meter långa sprickan som åtgärdades med två nya dragband. Vlm_kmvFE-3155.

Skorstenen efter genomförda åtgärder och byggställningen är bortplockad.. Vlm_kmvFE-3153

Resultat

Skorstenens skador åtgärdades enligt Länsstyrelsens beslut och frågor rörande metoder detaljutföranden som påverkade det kulturhistoriska värdet togs upp till diskussion på byggmöten. Restaureringen är godkänd utifrån antikvarisk synvinkel.

Litteratur och källor

Ekman, Gustaf 1953. *Krokfors gjuteri*, Arboga Mekaniska Verkstad, Arboga
Särtr. ur: Med hammare och fackla. 1951/1952

Ekman , Per G 1956, *AB Arboga Mekaniska Verkstad Verkstadens etablering och dess utveckling 100 år framåt*, ur Arboga Minne 1977

Jungskär, M. 2007. Arboga mekaniska verkstad – Kulturhistorisk utredning. Västmanlands läns museum rapport 2007:B4.

Administrativa uppgifter

<i>Västmanlands läns museums dnr:</i>	VLM120077
<i>VO Kulturmiljö; projektnr:</i>	3-12-105
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	434-4778-11
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Höjen 3:24
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Socken:</i>	Arboga stadsförsamling
<i>Kommun:</i>	Arboga
<i>Ägare-beställare:</i>	Meken fastigheter AB Märta Grenås Skonertvägen 6 453 30 Lysekil
<i>Entreprenörer:</i>	Puts & Tegel AB Roger Svedberg Elementvägen 9 702 27 Örebro Lillå Smen AB Filarevägen 13 703 75 Örebro
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Västmanlands läns museum Antikvarisk expert Fredrik Ehlton Karlskatan 2 722 14 VÄSTERÅS Tele: 021-39 32 22

– en del av Landstinget Västmanland

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 VÄSTERÅS
Tele: 021-39 32 22 · E-post: lansmuseet@ltv.se
Hemsida: www.vastmanlandslansmuseum.se

ISSN 1651-7342
ISBN 978-91-86511-90-6